

Curs Biostatistica 2017 - Laborator 5 & 6

Analiza de varianta - ANOVA

Contents

1	Analiză de varianță cu un factor (one-way ANOVA)	1
1.1	Exemplul 1	1
1.2	Exemplul 2	9
2	Analiză de varianță cu doi factori (two-way ANOVA)	15
2.1	Exemplul 1	15

1 Analiză de varianță cu un factor (one-way ANOVA)

1.1 Exemplul 1

Vom analiza setul de date `Cushings` din pachetul `MASS`. Sindromul *Cushing* reprezintă o serie de semne și simptome ca urmare a expunerii organismului pentru o perioadă îndelungată de timp la o concentrație ridicată de cortizon (mai multe detalii aici și aici). Pentru fiecare individ din eșantion, ratele de excreție urinară a doi metaboliți steroizi sunt înregistrate: *Tetrahydrocortisone* și *Pregnanetriol*. Variabila *Type* arată tipul de sindrom Cushing, acesta putând lua una din următoarele patru categorii: *adenom* (a), *hiperplazia bilaterală* (b), *carcinom* (c) și *necunoscut* (u). Obiectivul este să investigăm dacă cele patru tipuri de sindrom sunt diferite în raport cu excreția urinară de *Tetrahydrocortisone*.

Începem prin a atașa setul de date `Cushings`:

```
library(MASS)
data("Cushings")
attach(Cushings)
```

Tetrahydrocortisone	Pregnanetriol	Type
3.1	11.70	a
3.0	1.30	a
1.9	0.10	a
3.8	0.04	a
4.1	1.10	a
1.9	0.40	a
8.3	1.00	b
3.8	0.20	b
3.9	0.60	b
7.8	1.20	b
9.1	0.60	b
15.4	3.60	b

Tetrahydrocortisone	Pregnanetriol	Type
7.7	1.60	b
6.5	0.40	b
5.7	0.40	b
13.6	1.60	b
10.2	6.40	c
9.2	7.90	c
9.6	3.10	c
53.8	2.50	c
15.8	7.60	c
5.1	0.40	u
12.9	5.00	u
13.0	0.80	u
2.6	0.10	u
30.0	0.10	u
20.5	0.80	u

Notăm cu Y excreția urinară de *Tetrahydrocortisone* (variabila răspuns) și cu X variabila *Type* (variabila factor), cu $X \in \{1, 2, 3, 4\}$ după cum $Type \in \{a, b, c, u\}$. Astfel obiectivul este de a investiga dacă media variabilei răspuns Y diferă pentru valori diferite ale nivelelor variabilei factor X . Dacă notăm observațiile individuale cu y_{ij} (excreția urinară de *Tetrahydrocortisone* a individului j cu tipul de sindrom i) atunci putem determina

- numărul de observații din fiecare grup (n_i)

```
n = length(Cushings$Tetrahydrocortisone)

# varianta 1 - nr de observatii pe grup
ng = table(Cushings$Type)
ng

##
##  a  b  c  u
##  6 10  5  6

# varianta 2 - nr de observatii pe grup
ng2 = tapply(Cushings$Tetrahydrocortisone, Cushings$Type, length)
ng2

##  a  b  c  u
##  6 10  5  6
```

- media fiecărui grup (\bar{y}_i)

```
# media globala
my = mean(Cushings$Tetrahydrocortisone)

# varianta 1 - media pe grup
myg = tapply(Cushings$Tetrahydrocortisone, Cushings$Type, mean)
myg

##          a          b          c          u
## 2.966667  8.180000 19.720000 14.016667

# varianta 2 - media pe grup
myg2 = aggregate(Cushings$Tetrahydrocortisone, by = list(Cushings$Type), mean)
```

```
myg2
```

```
##   Group.1      x
## 1      a  2.966667
## 2      b  8.180000
## 3      c 19.720000
## 4      u 14.016667
```

- deviația standard a fiecărui grup

```
# varianta 1 - media pe grup
```

```
syg = tapply(Cushings$Tetrahydrocortisone, Cushings$Type, sd)
syg
```

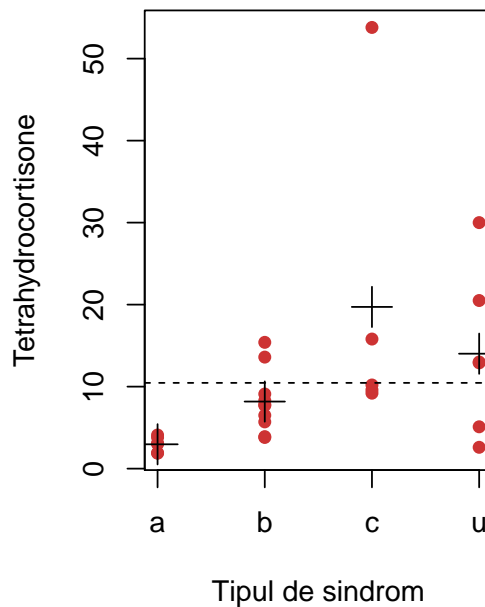
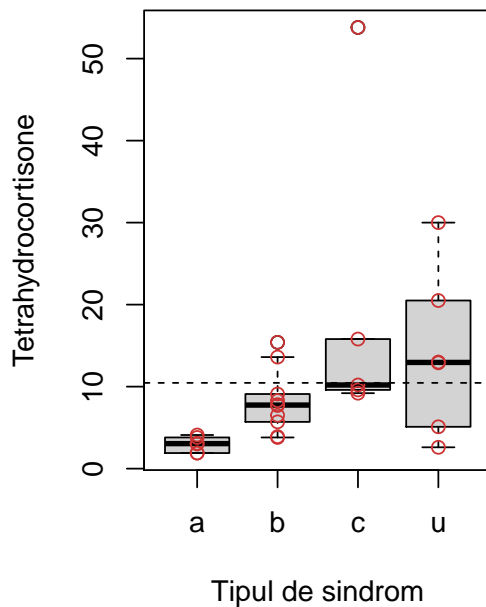
```
##           a           b           c           u
## 0.9244818  3.7891072 19.2388149 10.0958242
```

```
# varianta 2 - media pe grup
```

```
syg2 = aggregate(Cushings$Tetrahydrocortisone, by = list(Cushings$Type), sd)
syg2
```

```
##   Group.1      x
## 1      a 0.9244818
## 2      b 3.7891072
## 3      c 19.2388149
## 4      u 10.0958242
```

Considerăm următorul grafic unde fiecare observație este reprezentată printr-un punct (gol în figura din stânga și plin în cea din dreapta) iar media globală este ilustrată printr-o linie punctată. În figura din stânga avem *boxplot*-ul pentru fiecare categorie a lui *X* iar în figura din dreapta (*stripchart*) mediile eșantioanelor din fiecare grup sunt ilustrate cu o cruce de culoare neagră:

Din figura de mai sus putem observa că avem o variație considerabilă între mediile grupurilor de-a lungul celor 4 categorii de sindrom *Cushing*. De asemenea, în interiorul grupurilor, avem grade diferite de variație a observațiilor (vezi figura din stânga). Ambele surse de variabilitate contribuie la variabilitatea totală a observațiilor în jurul mediei globale (linia punctată).

Calculăm **variabilitatea dintre grupuri** (r este numărul de grupuri):

$$SS_B = \sum_{i=1}^r n_i (\bar{y}_i - \bar{y})^2$$

```
# avem ng nr de observatii din fiecare grup, myg media lui y
# din fiecare grup si my media totala
```

```
SS_B = ng%*%(myg-my)^2 # unde %*% este produs de matrice
SS_B
```

```
##           [,1]
## [1,] 893.521
```

Calculăm **variabilitatea reziduală** (din grupuri):

$$SS_W = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^{n_i} (y_{ij} - \bar{y}_i)^2$$

```
y = Cushings$Tetrahydrocortisone # y_{ij}
ryi = rep(myg, ng)
```

```
SS_W = sum((y-ryi)^2)
SS_W
```

```
## [1] 2123.646
```

Calculăm **variabilitatea totală**:

$$SS_T = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^{n_i} (y_{ij} - \bar{y})^2 = SS_B + SS_W$$

```
# calculat cu SS_B+SS_W
```

```
SS_T = SS_B + SS_W
SS_T
```

```
##           [,1]
## [1,] 3017.167
```

```
# calculat cu sume (verificam formula)
```

```
SS_T2 = sum((y-my)^2)
SS_T2
```

```
## [1] 3017.167
```

Observăm că *variabilitatea totală poate fi atribuită parțial variabilității dintre grupuri și parțial variabilității din interiorul grupurilor*.

Considerăm ipoteza nulă:

$$H_0 : \mu_1 = \dots = \mu_i = \mu$$

unde μ este media populației Y iar μ_1, \dots, μ_i sunt mediile populațiilor din fiecare grup.

Statistica de test este:

$$F = \frac{\frac{SS_B}{r-1}}{\frac{SS_W}{n-r}}$$

unde $\frac{SS_B}{r-1}$ și $\frac{SS_W}{n-r}$ sunt mediile pătrate pentru grupuri (mean square) și respectiv reziduri. Dacă condițiile *ANOVA* (datele din fiecare grup sunt i.i.d. și sunt normal distribuite) sunt satisfăcute și presupunând că H_0 este adevărată avem că $F \sim F(r-1, n-r)$.

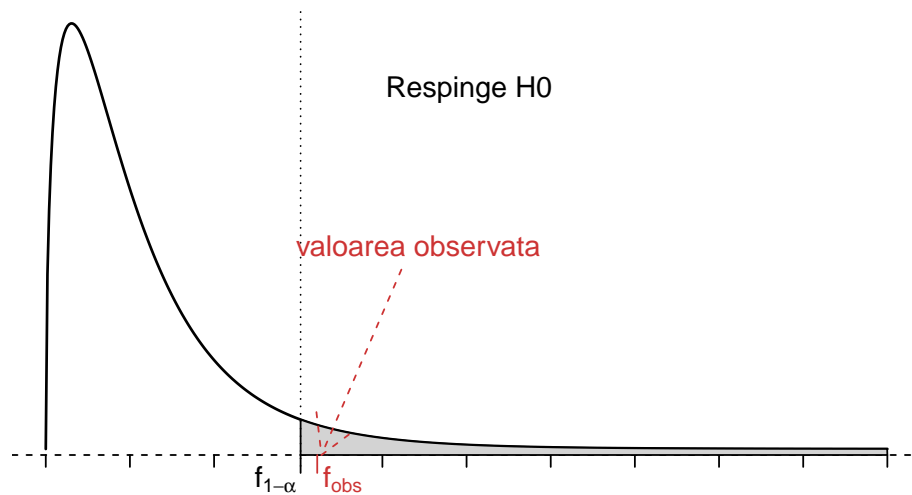
Avem modelul *ANOVA*:

```
anova_model = aov(Tetrahydrocortisone~Type, data = Cushings)
```

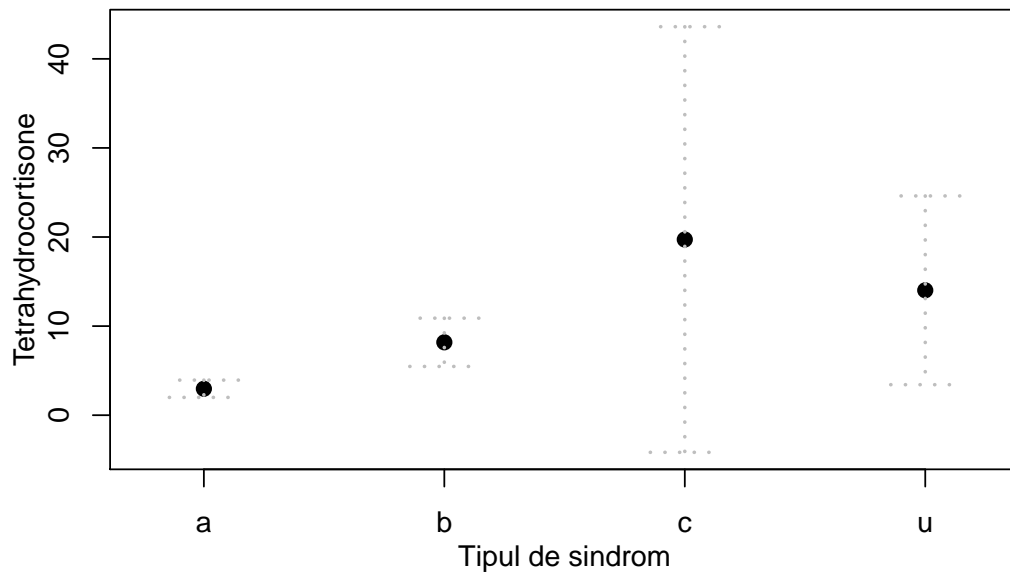
```
summary(anova_model)
```

```
##              Df Sum Sq Mean Sq F value Pr(>F)
## Type          3  893.5   297.84    3.226 0.0412 *
## Residuals     23 2123.6    92.33
## ---
## Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
```

Repartitia Fisher cu df1 = 3 si df2 = 23 grade de libertate

Verificarea ipotezelor ANOVA

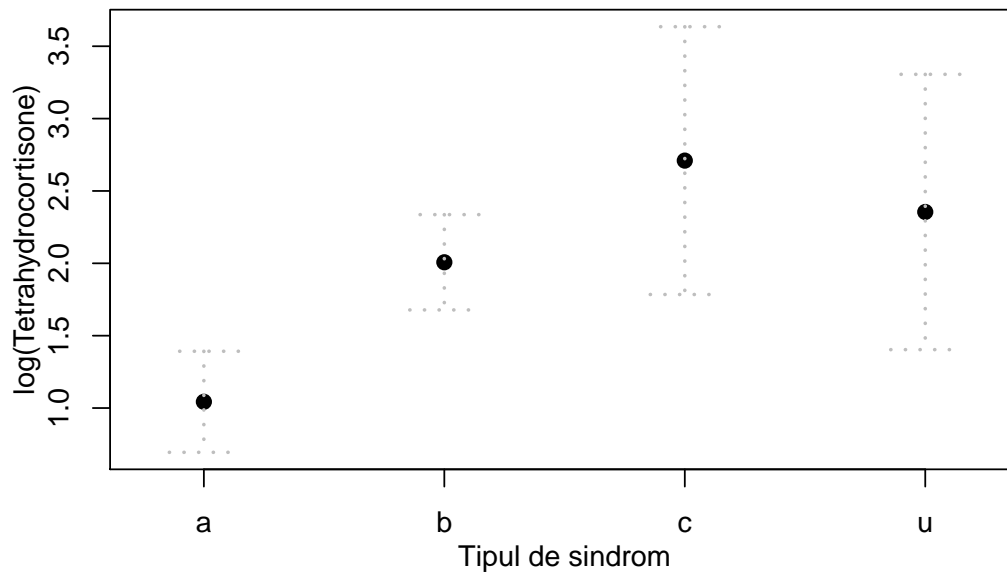
Aplicăm *testul lui Bartlett* pentru a testa homoscedasticitatea modelului (i.e. verificăm $H_0 : \sigma_1 = \dots = \sigma_r$):

```
bartlett.test(Tetrahydrocortisone~Type, data = Cushings)
```

```
##
## Bartlett test of homogeneity of variances
##
## data: Tetrahydrocortisone by Type
## Bartlett's K-squared = 31.595, df = 3, p-value = 6.37e-07
```

Observăm că ipoteza de omogenitate este respinsă în favoarea alternativei prin urmare ipoteza de omogenitate din ANOVA este invalidată.

Transformăm variabila răspuns ($\log(Y) = \log(\text{Tetrahydrocortisone})$):

Verificăm ipoteza de omogenitate (homoscedasticitatea):

```
bartlett.test(log(Tetrahydrocortisone)~Type, data = Cushings)
```

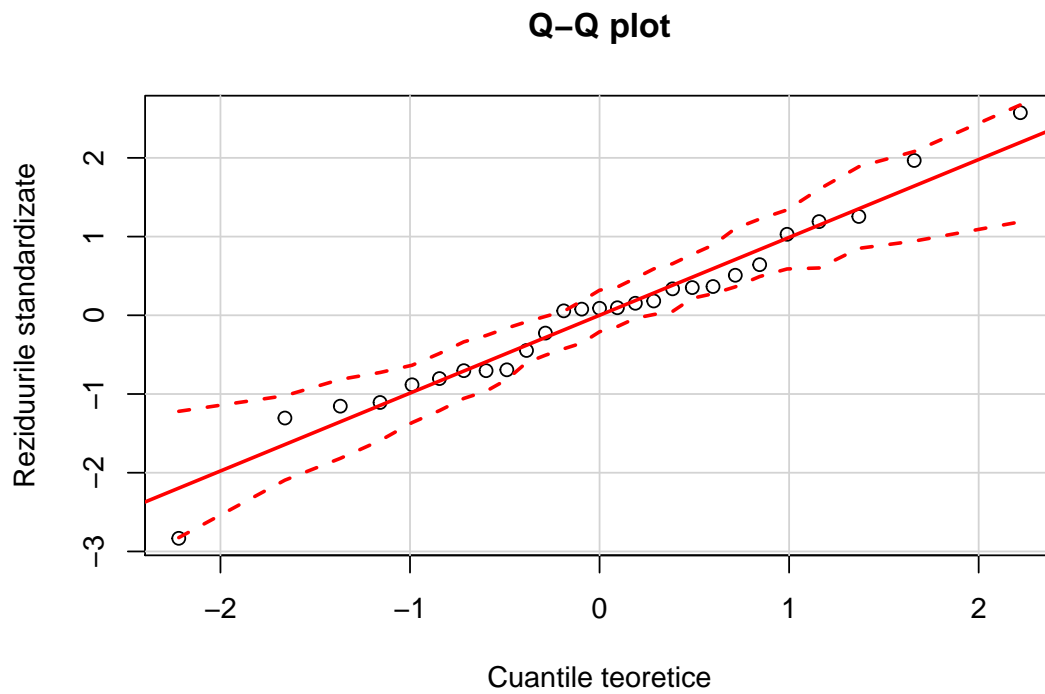
```
##
## Bartlett test of homogeneity of variances
##
## data: log(Tetrahydrocortisone) by Type
## Bartlett's K-squared = 5.7249, df = 3, p-value = 0.1258
```

Testăm normalitatea modelului transformat (*testul lui Shapiro-Wilks* sau *Shapiro-Francia*):

```
anova_model_tr = aov(log(Tetrahydrocortisone)~Type, data = Cushings)
shapiro.test(residuals(anova_model_tr))
```

```
##
## Shapiro-Wilk normality test
##
## data: residuals(anova_model_tr)
## W = 0.97953, p-value = 0.8515
```

Verificăm normalitatea și grafic cu Q-Q Plot:

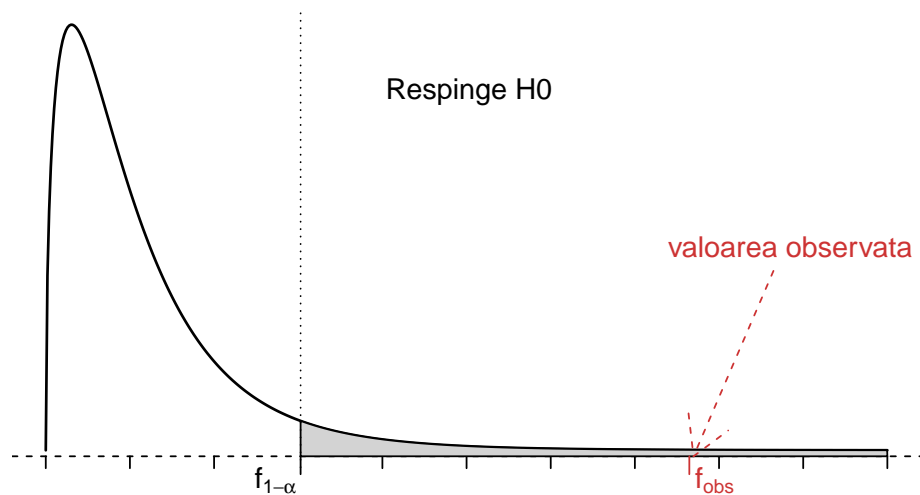

ANOVA pentru modelul transformat:

```
summary(anova_model_tr)
```

```
##           Df Sum Sq Mean Sq F value Pr(>F)
## Type         3  8.766   2.9220   7.647 0.00102 **
## Residuals    23  8.789   0.3821
## ---
## Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
```


Repartitia Fisher cu $df1 = 3$ si $df2 = 23$ grade de libertate Modelul transformat

1.2 Exemplul 2

În acest exemplu vom folosi setul de date *Cholesterol* din pachetul *multcomp* (datele se pot descărca de aici). Datele prezintă cu cât s-a redus nivelul de colesterol (variabila *response*) la 50 de pacienți ce au urmat 5 tratamente de reducere a colesterolului. Trei dintre tratamente au implicat același medicament administrat în moduri diferite: 20 mg o dată pe zi (*1time*), 10 mg de două ori pe zi (*2time*) sau 5 mg de patru ori pe zi (*4time*). Celelalte două tratamente au constatat din medicamente alternative diferite (*drugD* și *drugE*). Care tratament a produs cea mai mare reducere a colesterolului ?

Începem prin a citi setul de date:

```
cholesterol = read.csv("data/cholesterol.csv", stringsAsFactors = FALSE)
head(cholesterol)
```

```
##      trt response
## 1 1time   3.8612
## 2 1time  10.3868
## 3 1time   5.9059
## 4 1time   3.0609
## 5 1time   7.7204
## 6 1time   2.7139
```

Vedem câte observații avem pentru fiecare tratament:

```
table(cholesterol$trt)
```

```
##
## 1time 2times 4times  drugD  drugE
```

```
##      10      10      10      10      10
```

Observăm că fiecare tratament a fost administrat la câte 10 pacienți (suntem în contextul unui *plan de experiență echilibrat*).

Calculăm:

- numărul total de observații (n) și numărul de observații din fiecare grup (n_i)

```
n = length(cholesterol$trt) # nr total de observații

# nr de observatii pe grup
ng = table(cholesterol$trt)
```

- media fiecărui grup (\bar{y}_i)

```
# media globala
my = mean(cholesterol$response)

# media pe grup
myg = tapply(cholesterol$response, cholesterol$trt, mean)
myg
```

```
##      1time      2times      4times      drugD      drugE
##  5.78197  9.22497 12.37478 15.36117 20.94752
```

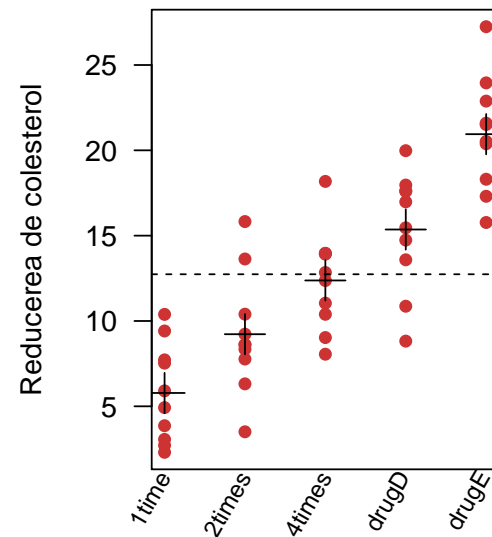
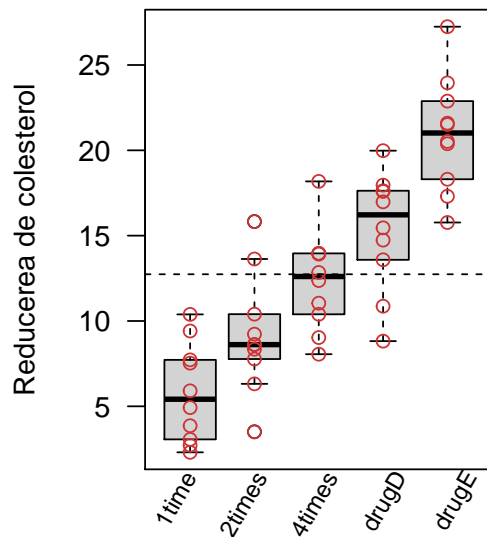
Se observă că drugE a produs (în medie) cea mai mare reducere a colesterolului pe când 1time a produs-o pe cea mai mică.

- abaterea standard a fiecărui grup

```
# sd pe grup
syg = tapply(cholesterol$response, cholesterol$trt, sd)
syg
```

```
##      1time      2times      4times      drugD      drugE
##  2.878113  3.483054  2.923119  3.454636  3.345003
```

Se observă că abaterile standard sunt relativ constante pentru cele 5 tratamente, luând valori între 2.9 și 3.5.

Avem tabelul ANOVA:

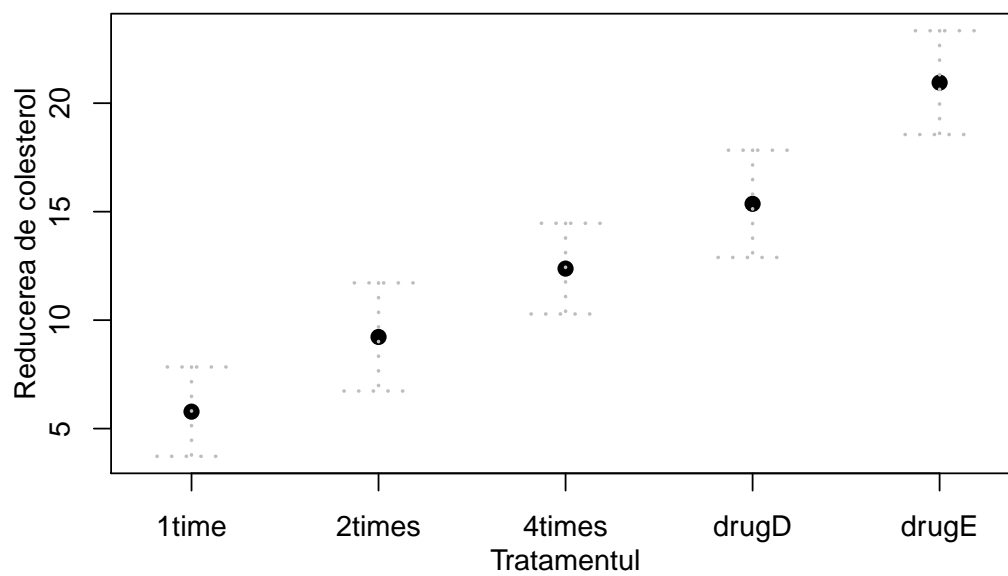
```
anova_model = aov(response~trt, data = cholesterol)
```

```
summary(anova_model)
```

```
##           Df Sum Sq Mean Sq F value    Pr(>F)
## trt         4 1351.4   337.8    32.43 9.82e-13 ***
## Residuals   45  468.8    10.4
## ---
## Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
```

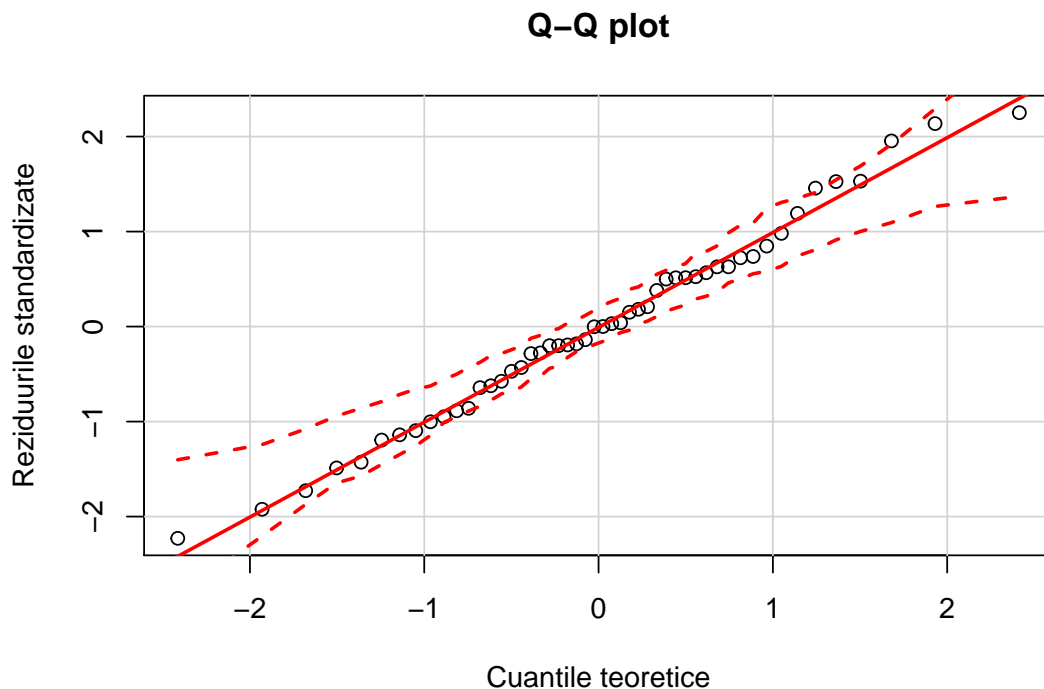
Testul ANOVA (F) pentru tratament (trt) este semnificativ ($p < 0.001$), ilustrând că cele 5 tratamente nu sunt la fel de eficiente.

Reducerea medie de colesterol pentru cele 5 tratamente împreună cu intervalele de încredere de nivel de încredere de 95% corespunzătoare:

Verificarea ipotezelor ANOVA

În ANOVA cu un factor, se presupune că variabila răspuns este repartizată normal cu aceeași varianță în fiecare grup. Pentru testarea normalității putem folosi ca metodă grafică Q-Q plot-ul:

De asemenea ipoteza de normalitate poate fi testată și cu testul *Shapiro-Wilks* sau *Shapiro-Francia*:

```
anova_model_chol = aov(response~trt, data = cholesterol)
shapiro.test(residuals(anova_model_chol))
```

```
##
##  Shapiro-Wilk normality test
##
## data:  residuals(anova_model_chol)
## W = 0.98864, p-value = 0.9094
```

Pentru testarea ipotezei de homoscedasticitate aplicăm *testul lui Bartlett* (i.e. verificăm $H_0 : \sigma_1 = \dots = \sigma_r$):

```
bartlett.test(response~trt, data = cholesterol)
```

```
##
##  Bartlett test of homogeneity of variances
##
## data:  response by trt
## Bartlett's K-squared = 0.57975, df = 4, p-value = 0.9653
```

Testul lui Bartlett ne indică faptul că varianțele în cele 5 grupuri nu diferă semnificativ ($p = 0.97$). Pentru testarea ipotezei de omogenitate se mai pot folosi și alte teste printre care includem *testul lui Fligner-Killeen* (`fligner.test`) și *testul Brown-Forsythe* (funcția `hov()` din pachetul `HH`). Ambele teste întorc același rezultat:

```
fligner.test(response~as.factor(trt), data = cholesterol)
```

```
##
##  Fligner-Killeen test of homogeneity of variances
##
## data:  response by as.factor(trt)
## Fligner-Killeen:med chi-squared = 0.74277, df = 4, p-value = 0.946
```

```
hov(response~trt, data = cholesterol) # hov = homogeneity of variance
```

```
##  
##  hov: Brown-Forsyth  
##  
## data:  response  
## F = 0.075477, df:trt = 4, df:Residuals = 45, p-value = 0.9893  
## alternative hypothesis: variances are not identical
```

Comparări multiple

Testul F din ANOVA pentru tratamente ne spune că cele 5 tipuri de medicamente nu sunt la fel de eficiente, însă nu ne spune care dintre ele diferă față de celelalte. Pentru a răspunde la această întrebare vom folosi metodologia testării multiple. Ca exemplu vom folosi *Testul lui Tukey HSD* (Honestly Significant Difference), test care permite compararea tuturor perechilor de diferențe dintre mediile grupurilor:

```
TukeyHSD(anova_model_chol)
```

```
##  Tukey multiple comparisons of means  
##    95% family-wise confidence level  
##  
## Fit: aov(formula = response ~ trt, data = cholesterol)  
##  
## $trt  
##           diff          lwr          upr          p adj  
## 2times-1time  3.44300 -0.6582817  7.544282 0.1380949  
## 4times-1time  6.59281  2.4915283 10.694092 0.0003542  
## drugD-1time   9.57920  5.4779183 13.680482 0.0000003  
## drugE-1time  15.16555 11.0642683 19.266832 0.0000000  
## 4times-2times  3.14981 -0.9514717  7.251092 0.2050382  
## drugD-2times  6.13620  2.0349183 10.237482 0.0009611  
## drugE-2times 11.72255  7.6212683 15.823832 0.0000000  
## drugD-4times  2.98639 -1.1148917  7.087672 0.2512446  
## drugE-4times  8.57274  4.4714583 12.674022 0.0000037  
## drugE-drugD   5.58635  1.4850683  9.687632 0.0030633
```

Observăm că reducerea medie a colesterolului pentru tratamentele *1time* și *2times* nu este semnificativă ($p = 0.138$) pe când reducerea medie a colesterolului pentru tratamentele *1time* și *4times* este semnificativă ($p < 0.001$).

Aceste diferențe se pot observa și grafic:

Trebuie menționat că sunt mai multe metode pentru comparații multiple: *metoda Bonferroni*, *metoda contrastelor liniare*, *metoda bazată pe statistici de rang*, *metoda Newman Keuls* etc.

2 Analiză de varianță cu doi factori (two-way ANOVA)

Analiza de varianță cu doi factori poate fi văzută ca o generalizare a analizei de varianță cu un factor, în acest model subiecții fiind distribuiți în grupe rezultate din încrucișarea modalităților celor doi factori.

Ca și în cazul one-way ANOVA, condițiile de aplicare rămân aceleași: populații normale de aceeași varianță și eșantioane independente.

2.1 Exemplul 1

În acest exemplu vom folosi setul de date **ToothGrowth** din pachetul de bază. Datele fac referire la 60 de porcușori de guinea care sunt repartizați aleator să primească unul din cele trei nivele de Vitamina C (0.5, 1 și 2 mg) prin una din cele două modalități propuse (suc de portocale - OJ sau o soluție apoasă de acid ascorbic - VC), cu restricția ca fiecare combinație de tratament să fie atribuită la 10 porcușori. Vrem să investigăm efectul Vitaminei C asupra creșterii dinților porcușorilor de guinea prin cele două metode de livrare.

Atașăm setul de date **ToothGrowth**:

```
data("ToothGrowth")
attach(ToothGrowth)

head(ToothGrowth)
```

```
##      len supp dose
## 1   4.2   VC  0.5
## 2  11.5   VC  0.5
## 3   7.3   VC  0.5
## 4   5.8   VC  0.5
## 5   6.4   VC  0.5
## 6  10.0   VC  0.5
```

Structura setului de date este:

```
str(ToothGrowth)
```

```
## 'data.frame':    60 obs. of  3 variables:
## $ len : num  4.2 11.5 7.3 5.8 6.4 10 11.2 11.2 5.2 7 ...
## $ supp: Factor w/ 2 levels "OJ","VC": 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 ...
## $ dose: num  0.5 0.5 0.5 0.5 0.5 0.5 0.5 0.5 0.5 0.5 ...
```

unde `len` este variabila dependentă (variabila răspuns) iar `supp` și `dose` sunt variabilele explicative (cei doi factori).

Descompunerea erorii în modelul ANOVA cu doi factori este:

$$\underbrace{\sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \sum_{k=1}^s (Y_{ijk} - \bar{Y}_{...})^2}_{SS_T} = \underbrace{sc \sum_{i=1}^r (\bar{Y}_{i..} - \bar{Y}_{...})^2}_{SS_A} + \underbrace{sr \sum_{j=1}^c (\bar{Y}_{.j.} - \bar{Y}_{...})^2}_{SS_B} + \underbrace{s \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c (\bar{Y}_{ij.} - \bar{Y}_{i..} - \bar{Y}_{.j.} + \bar{Y}_{...})^2}_{SS_{A \times B}} + \underbrace{\sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \sum_{k=1}^s (Y_{ijk} - \bar{Y}_{ij.})^2}_{SS_W}$$

Tabelul ANOVA devine:

Sursa	DF	SS	MS	F_test
<i>A</i>	$r - 1$	SS_A	MS_A	$\frac{MS_A}{MS_W}$
<i>B</i>	$c - 1$	SS_B	MS_B	$\frac{MS_B}{MS_W}$
$A \times B$	$(r - 1)(c - 1)$	$SS_{A \times B}$	$MS_{A \times B}$	$\frac{MS_{A \times B}}{MS_W}$
<i>W</i>	$rc(s - 1)$	SS_W	MS_W	
<i>Total</i>	$rcs - 1$	SS_T		

Pentru a calcula numărul de observații din fiecare încrucișare de categorii vom folosi funcția `table`:

```
# nr de categorii pentru fiecare factor
r = 2
c = 3
s = 10

# nr de observatii pentru factorul A
n_i = table(supp)
n_i
```



```
## supp
## OJ VC
## 30 30
```

```
# nr de observatii pentru factorul B
n_j = table(dose)
n_j
```

```
## dose
## 0.5 1 2
## 20 20 20
```

```
# nr de observatii pentru fiecare incrucisare a factorilor A si B
n_ij = table(supp, dose)
n_ij
```

```
##      dose
## supp 0.5 1 2
## OJ 10 10 10
## VC 10 10 10
```

de unde observăm că suntem în contextul unui plan de experiență echilibrat ($r = 2$, $c = 3$ și $s = 10$).

Vom calcula mediile $\bar{Y}_{ij.}$, $\bar{Y}_{i..}$, $\bar{Y}_{.j.}$ și $\bar{Y}_{...}$:

- pentru $\bar{Y}_{...}$

```
m_T = mean(len)
m_T
```

```
## [1] 18.81333
```

- pentru $\bar{Y}_{i..}$

```
m_i = tapply(len, supp, mean)
m_i
```

```
##      OJ      VC
## 20.66333 16.96333
```

- pentru $\bar{Y}_{.j.}$

```
m_j = tapply(len, dose, mean)
m_j
```

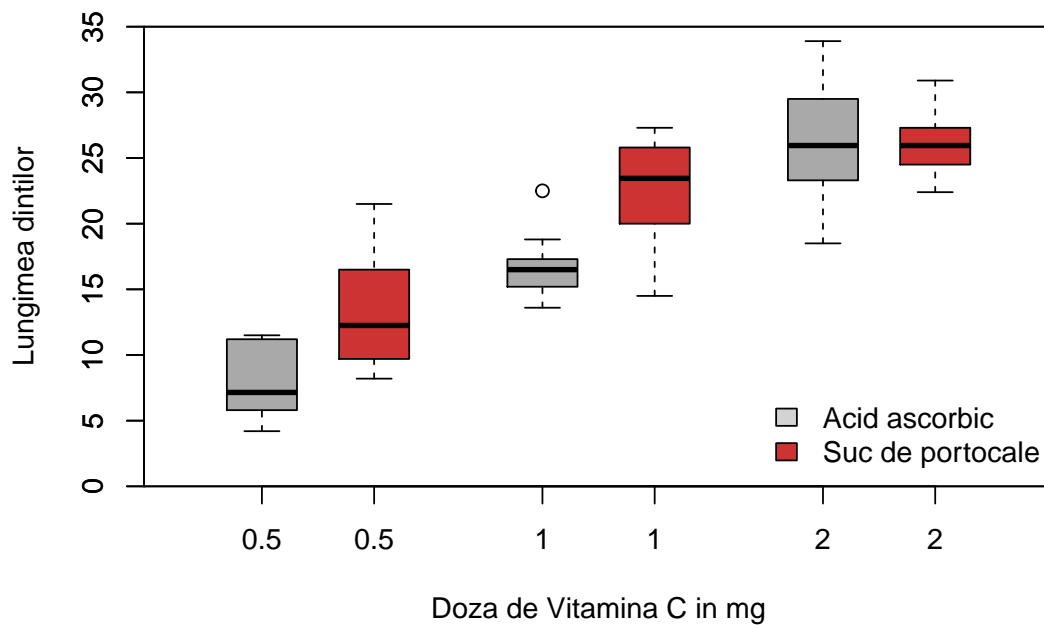
```
##      0.5      1      2
## 10.605 19.735 26.100
```

- pentru $\bar{Y}_{ij.}$

```
m_ij = tapply(len, list(supp, dose), mean)
m_ij
```

```
##      0.5      1      2
## OJ 13.23 22.70 26.06
## VC  7.98 16.77 26.14
```

Lungimea dintilor pentru porcusorii de guinea

Calculăm SS_W , df_W și MS_W :

```
y = len
rep_ij = c(rep(m_ij["VC",], n_ij["VC",]), rep(m_ij["OJ",], n_ij["OJ",]))

SS_W = sum((y-rep_ij)^2)
cat("SS_W = ", SS_W, "\n")

## SS_W = 712.106
df_W = r*c*(s-1)
cat("df_W = ", df_W, "\n")

## df_W = 54
MS_W = SS_W/df_W
cat("MS_W = ", MS_W, "\n")

## MS_W = 13.18715
```

Calculăm SS_A , df_A și MS_A :

```
SS_A = s*c*sum((m_i-m_T)^2)
cat("SS_A = ", SS_A, "\n")

## SS_A = 205.35
df_A = r-1
cat("df_A = ", df_A, "\n")

## df_A = 1
```

```

MS_A = SS_A/df_A
cat("MS_A = ", MS_A, "\n")

## MS_A = 205.35
Calculăm  $SS_B$ ,  $df_B$  și  $MS_B$ :
SS_B = s*r*sum((m_j-m_T)^2)
cat("SS_B = ", SS_B, "\n")

## SS_B = 2426.434
df_B = c-1
cat("df_B = ", df_B, "\n")

## df_B = 2
MS_B = SS_B/df_B
cat("MS_B = ", SS_B, "\n")

## MS_B = 2426.434
Calculăm  $SS_{A \times B}$ ,  $df_{A \times B}$  și  $MS_{A \times B}$ :
v = m_ij - matrix(rep(m_i, c), ncol = c) -
      matrix(rep(m_j, r), nrow = r, byrow = T) + m_T
SS_AB = s*sum(v^2)
cat("SS_AB = ", SS_AB, "\n")

## SS_AB = 108.319
df_AB = (r-1)*(c-1)
cat("df_AB = ", df_AB, "\n")

## df_AB = 2
MS_AB = SS_AB/df_AB
cat("MS_AB = ", SS_AB, "\n")

## MS_AB = 108.319
Calculăm  $SS_T$ :
SS_T = SS_A + SS_B + SS_AB + SS_W
cat("SS_T = ", SS_T, "\n")

## SS_T = 3452.209
# verificam prin formula
sum((y-m_T)^2)

## [1] 3452.209
Calculăm tabelul ANOVA cu funcția aov:
ToothGrowth$dose = as.factor(ToothGrowth$dose)
ToothGrowth$supp = as.factor(ToothGrowth$supp)

model_anova_2w = aov(len~supp*dose, data = ToothGrowth)

summary(model_anova_2w)

##                Df Sum Sq Mean Sq F value    Pr(>F)

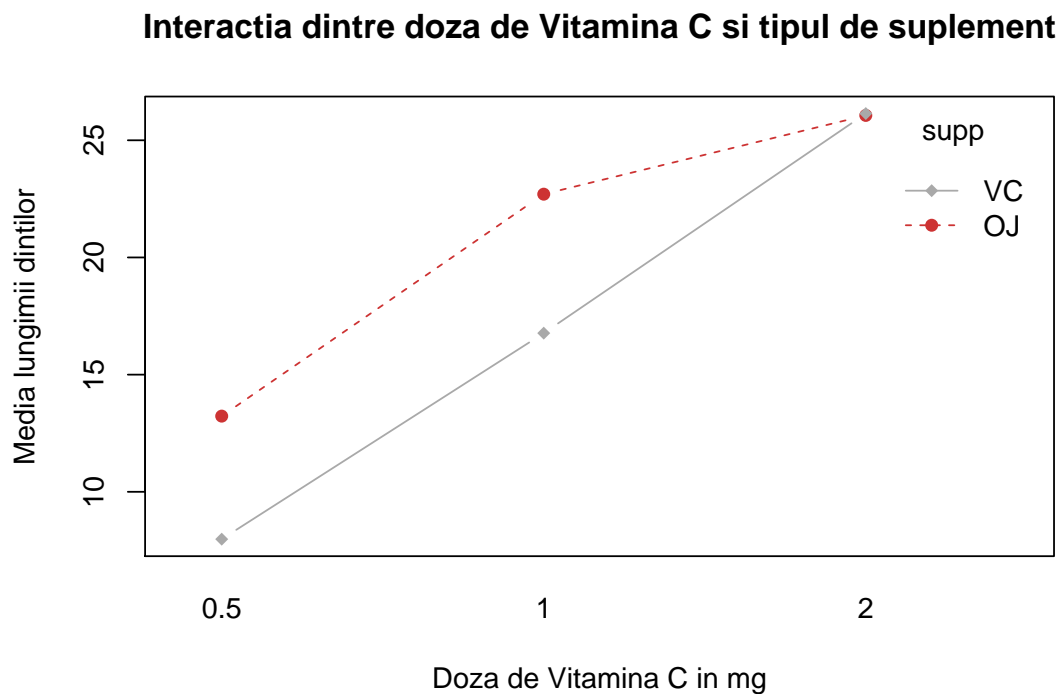
```

```
## supp      1  205.4   205.4  15.572 0.000231 ***
## dose      2 2426.4  1213.2  92.000 < 2e-16 ***
## supp:dose  2  108.3    54.2   4.107 0.021860 *
## Residuals 54  712.1    13.2
## ---
## Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
```

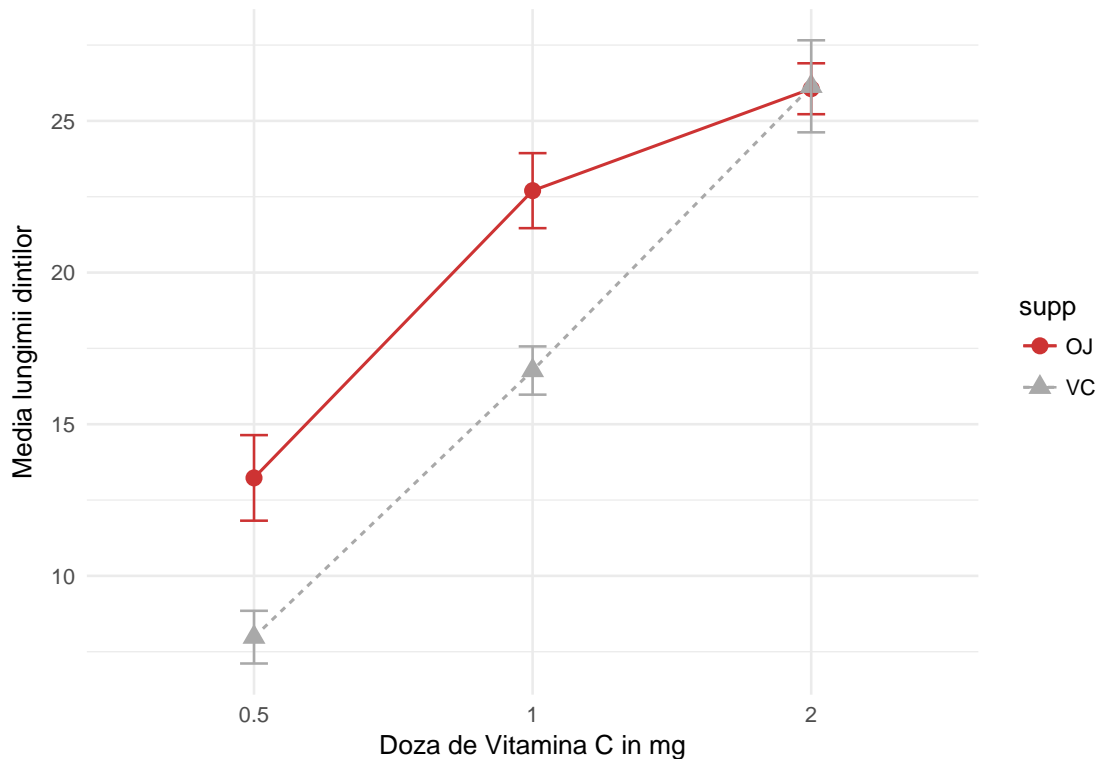
Tabelul ANOVA de mai sus ne arată că atât efectele principale (**supp** și **dose**) cât și interacția dintre cei doi factori (**supp:dose**) sunt semnificative.

Pentru a vedea interacția dintre cei doi factori putem să folosim funcția `interaction.plot`:

```
interaction.plot(dose, supp, len, type="b",
  col=c("brown3", "darkgray"), pch=c(16, 18),
  main = "Interactia dintre doza de Vitamina C si tipul de suplement",
  xlab = "Doza de Vitamina C in mg",
  ylab = "Media lungimii dintilor")
```


Dacă vrem să includem și intervalele de încredere atunci avem:

Graficele ne arată că dinții de la porcușorii de guinea cresc cu doza de Vitamina C atât pentru sucul de portocale cât și pentru soluția de acid ascorbic. Pentru dozele de 0.5 și 1 mg, sucul de portocale produce în medie o creștere mai mare a dinților decât soluția de acid ascorbic. Pentru doza de 2 mg, ambele metode produc aceeași creștere.

2.1.1 Verificarea ipotezelor ANOVA

Vom începe prin a testa **condiția de normalitate** a observațiilor. Pentru aceasta vom folosi testul Shapiro-Wilks (funcția `shapiro.test`) și metoda grafică a *dreptei lui Henry* (Q-Q plot). Ca și în cazul ANOVA cu un factor, vom testa normalitatea datelor pentru toate datele și nu pentru fiecare eșantion în parte. În acest sens va trebui să calculăm reziduurile:

$$\hat{e}_{ijk} = y_{ijk} - \bar{y}_{ij}.$$

lucru care poate fi realizat sau prin calcul direct:

```
res_model_direct = y-rep_ij
```

sau folosind funcția `residuals`:

```
res_model = residuals(model_anova_2w)
```

Aplicăm testul Shapiro-Wilks pentru reziduuri și obținem:

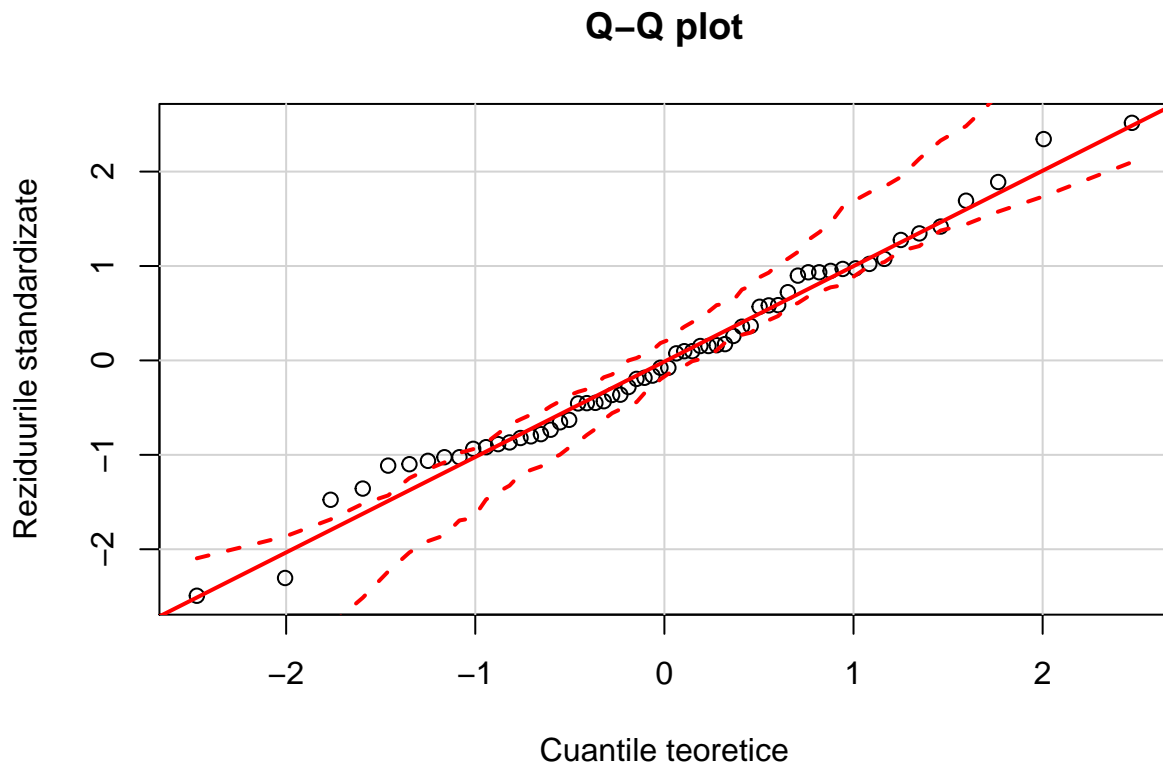
```
shapiro.test(res_model)
```

```
##
##  Shapiro-Wilk normality test
##
```

```
## data:  res_model
## W = 0.98499, p-value = 0.6694
```

de unde concluzionăm că ipoteza de normalitate este satisfăcută. Aceeași concluzie o obținem și prin metoda grafică:

```
qqPlot(lm(len~supp*dose, data = ToothGrowth),
       simulate = TRUE,
       main = "Q-Q plot",
       xlab = "Cuantile teoretice",
       ylab = "Reziduurile standardizate")
```


Trebuie menționat că în cazul în care ipoteza de normalitate era respinsă atunci puteam folosi testul neparametric Kruskal-Wallis (funcția `kruskal.test`) ca alternativă la ANOVA.

Pentru a verifica **condiția de omogenitate** a datelor (homoscedasticitatea) pentru fiecare factor în parte folosim unul din testele următoare: *testul lui Bartlett* (funcția `bartlett.test`), *testul lui Fligner-Killeen* (funcția `fligner.test`), *testul lui Levene* (funcția `leveneTest` din pachetul `car`) sau *testul Brown-Forsythe* (funcția `leveneTest` din pachetul `car` sau funcția `hov()` din pachetul `HH`). Obținem:

- testul lui Bartlett

```
bartlett.test(len~supp, data = ToothGrowth)
```

```
##
## Bartlett test of homogeneity of variances
##
## data:  len by supp
## Bartlett's K-squared = 1.4217, df = 1, p-value = 0.2331
```

```
bartlett.test(len~dose, data = ToothGrowth)
```

```
##
## Bartlett test of homogeneity of variances
##
## data: len by dose
## Bartlett's K-squared = 0.66547, df = 2, p-value = 0.717
• testul lui Fligner
```

```
fligner.test(len~supp, data = ToothGrowth)
```

```
##
## Fligner-Killeen test of homogeneity of variances
##
## data: len by supp
## Fligner-Killeen:med chi-squared = 0.97034, df = 1, p-value =
## 0.3246
```

```
fligner.test(len~dose, data = ToothGrowth)
```

```
##
## Fligner-Killeen test of homogeneity of variances
##
## data: len by dose
## Fligner-Killeen:med chi-squared = 1.3879, df = 2, p-value = 0.4996
• testul lui Levene (clasic)
```

```
leveneTest(len~supp, data = ToothGrowth, center = mean)
```

```
## Levene's Test for Homogeneity of Variance (center = mean)
##      Df F value Pr(>F)
## group 1  1.0973 0.2992
##      58
```

```
leveneTest(len~dose, data = ToothGrowth, center = mean)
```

```
## Levene's Test for Homogeneity of Variance (center = mean)
##      Df F value Pr(>F)
## group 2  0.7328 0.485
##      57
```

- testul lui Brown-Forsythe (similar cu testul lui Levene numai că folosește mediana în loc de medie și este mai robust)

```
leveneTest(len~supp, data = ToothGrowth)
```

```
## Levene's Test for Homogeneity of Variance (center = median)
##      Df F value Pr(>F)
## group 1  1.2136 0.2752
##      58
```

```
leveneTest(len~dose, data = ToothGrowth)
```

```
## Levene's Test for Homogeneity of Variance (center = median)
##      Df F value Pr(>F)
## group 2  0.6457 0.5281
##      57
```

2.1.2 Comparări multiple

Am văzut din tabelul ANOVA cu doi factori că atât efectele principale (**supp** și **dose**) cât și interacția dintre cei doi factori (**supp:dose**) sunt semnificative. Pentru a vedea care interacțiune este semnificativă vom folosi metodologia testării multiple. Vom folosi *Testul lui Tukey HSD* (Honestly Significant Difference) deoarece suntem în situația unui plan de experiență echilibrat (în caz contrar am putea folosi *testul lui Scheffe*), test care permite compararea tuturor perechilor de diferențe dintre mediile grupurilor:

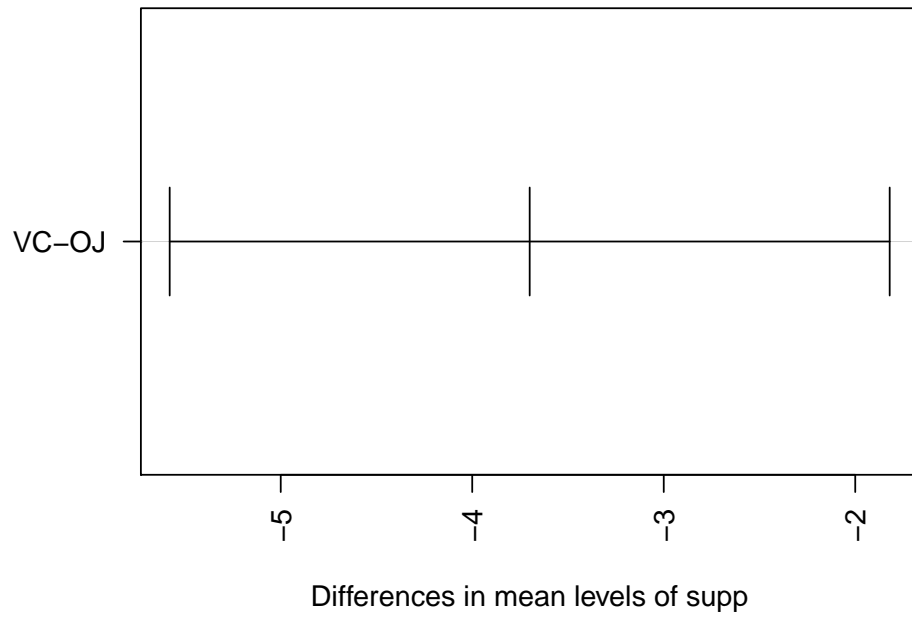
```
TukeyHSD(model_anova_2w)
```

```
## Tukey multiple comparisons of means
## 95% family-wise confidence level
##
## Fit: aov(formula = len ~ supp * dose, data = ToothGrowth)
##
## $supp
##      diff      lwr      upr      p adj
## VC-OJ -3.7 -5.579828 -1.820172 0.0002312
##
## $dose
##      diff      lwr      upr      p adj
## 1-0.5  9.130  6.362488 11.897512 0.0e+00
## 2-0.5 15.495 12.727488 18.262512 0.0e+00
## 2-1    6.365  3.597488  9.132512 2.7e-06
##
## $`supp:dose`
##      diff      lwr      upr      p adj
## VC:0.5-OJ:0.5 -5.25 -10.048124 -0.4518762 0.0242521
## OJ:1-OJ:0.5   9.47   4.671876 14.2681238 0.0000046
## VC:1-OJ:0.5   3.54  -1.258124  8.3381238 0.2640208
## OJ:2-OJ:0.5  12.83   8.031876 17.6281238 0.0000000
## VC:2-OJ:0.5  12.91   8.111876 17.7081238 0.0000000
## OJ:1-VC:0.5  14.72   9.921876 19.5181238 0.0000000
## VC:1-VC:0.5   8.79   3.991876 13.5881238 0.0000210
## OJ:2-VC:0.5  18.08  13.281876 22.8781238 0.0000000
## VC:2-VC:0.5  18.16  13.361876 22.9581238 0.0000000
## VC:1-OJ:1   -5.93 -10.728124 -1.1318762 0.0073930
## OJ:2-OJ:1    3.36  -1.438124  8.1581238 0.3187361
## VC:2-OJ:1    3.44  -1.358124  8.2381238 0.2936430
## OJ:2-VC:1    9.29   4.491876 14.0881238 0.0000069
## VC:2-VC:1    9.37   4.571876 14.1681238 0.0000058
## VC:2-OJ:2    0.08  -4.718124  4.8781238 1.0000000
```

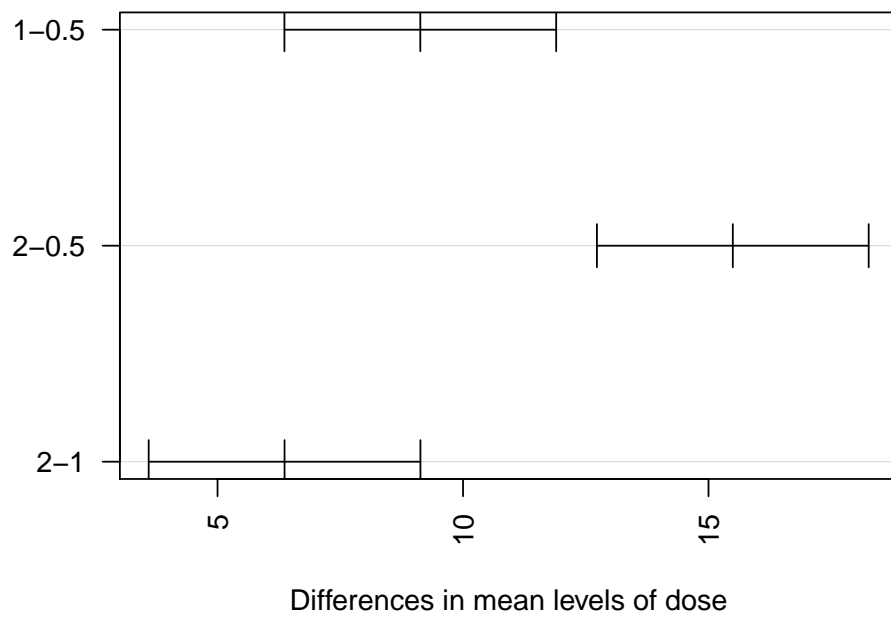
Observăm, de exemplu, că diferența dintre mediile lungimii dinților pentru porcușorii de gunineea care au primit o doză de 1 mg de Vitamina C prin suplimentul de suc de portocale și prin suplimentul de soluție de acid ascorbic este semnificativă (VC:1-OJ:1 $p = 0.0073$) pe când diferența dintre mediile lungimii dinților pentru porcușorii de gunineea care au primit o doză de 2 mg și una de 1 mg de Vitamina C prin suplimentul de suc de portocale nu este semnificativă (OJ:2-OJ:1 $p = 0.318$).

Aceste diferențe se pot observa și grafic:

95% family-wise confidence level

95% family-wise confidence level

95% family-wise confidence level

